

Πρόλογος στην Ελληνική Έκδοση

Η ΕΙΔΗΣΕΟΓΡΑΦΙΑ μάς μεταφέρει πολλά νέα, άλλοτε δυσάρεστα άλλοτε ευχάριστα, και κάποιες φορές αδιάφορα. Έχουμε εντυπωσιαστεί ακούγοντας για τις υπεράνθρωπες προσπάθειες κάποιων επιβατών στο σιδηροδρομικό δυστύχημα των Τεμπών, την τελευταία ημέρα του Φεβρουαρίου του 2023, να βοηθήσουν συνεπιβάτες τους που βρίσκονταν σε μεγάλο κίνδυνο, διακινδυνεύοντας την ίδια τους τη ζωή ή τη σωματική τους ακεραιότητα. Φάνηκε επίσης εντυπωσιακό σε πολλούς πώς έδειξε να συμμορφώνεται η μεγάλη πλειοψηφία του πληθυσμού, στην Ελλάδα, στις επιταγές για φυσική απομόνωση κατά την περίοδο της πανδημίας COVID-19. Στις 14 Ιουνίου 2023, ένα ακόμη ναυάγιο σημειώθηκε στα ελληνικά ύδατα, με κόστος την ίδια τη ζωή πολλών νέων ατόμων, όλων των ηλικιών, που βρίσκονταν σε αναζήτηση μιας καλύτερης ζωής. Πριν από λίγες ημέρες, τέλος, στις 17 Ιουνίου 2023, ευθυγραμμίστηκαν πέντε από τους πλανήτες του ηλιακού συστήματος, ο Ερμής, ο Ουρανός, ο Δίας, ο Ποσειδώνας και ο Κρόνος, ενώ τρεις από αυτούς, ο Δίας, ο Ερμής και ο Κρόνος, ήταν ορατοί με γυμνό μάτι.

Ο καθένας μας αντιλήφθηκε τα γεγονότα αυτά με τον δικό του τρόπο. Τα αποδώσαμε σε αίτια που ο καθένας και η καθεμία θεωρήσαμε προφανή. Τα αξιολογήσαμε είτε εμβαθύνοντας με τη λογική και κάποια επιχειρήματα είτε αντιδράσαμε άμεσα, και περισσότερο με βάση κυρίως το συναίσθημα, και σε κάποιες περιπτώσεις νιώσαμε ότι ταυτιστήκαμε με πρόσωπα που μοιράζονταν από κοινού μια «κακή μοίρα». Ίσως να θέσαμε κάποια πρότυπα που θα θέλαμε να ακολουθήσουμε ή να προσπαθήσουμε να αποφύγουμε στο μέλλον. Στην πανδημία, ενδεχομένως, να νιώσαμε περισσότερο ή λιγότερο μέλη μιας ομάδας, μεγαλύτερης ή μικρότερης, που έως την ώρα κατά την οποία εμφανίστηκε η πανδημία δριμύτατα να μην είχαμε βιώσει με παρόμοιο τρόπο. Με τις συμφορές που βρίσκουν όσους νέους ανθρώπους μετακινούνται αναζητώντας ελπίδα κάπου στον πλανήτη μπορεί να λυπηθήκαμε και να αγανακτήσαμε ή και να μην εκπλαγήκαμε καν, ή ίσως να σκεφτήκαμε στερεοτυπικά τόσο για τα ίδια αυτά άτομα όσο και για όσους διαχειρίζονται τέτοιες μετακινήσεις. Τέλος, στην ευθυγράμμιση των πέντε πλανητών, κάποιοι μπορεί να έτρεξαν να βρουν το καλύτερο σημείο, μήπως καταφέρουν να απολαύσουν το πλανητικό θέαμα, παρέα με κάποια ξεχωριστά για τη ζωή τους άτομα, ση-

ματοδοτώντας έτσι κάτι μοναδικό που αποδίδουν στις σχέσεις τους, ενώ άλλοι ίσως να το επεξεργάστηκαν μέσα από επιστημονικά δεδομένα που εντόπισαν σε διάφορα blogs ή με τη χρήση τηλεσκοπίων.

Για όλα αυτά τα καθημερινά και διαφορετικά γεγονότα, η κοινωνική ψυχολογία έχει κάτι να πει. Η κοινωνική ψυχολογία είναι η ψυχολογία της καθημερινότητας. Το βιβλίο που έχετε στα χέρια σας καταφέρει να μεταφέρει περίφημα ακριβώς αυτό στους αναγνώστες, ανεξαρτήτως των επιστημονικών γνώσεων που διαθέτουν ως υπόβαθρο. Με θεωρητικά μοντέλα και εμπειρικά δεδομένα καταφέρει να περιγράψει *πώς και γιατί* ο καθένας μας σκέπτεται διαφορετικά και *πώς είναι απόλυτα σίγουρος/η* ότι έχει «το δίκιο με το μέρος του», πώς τα συναισθήματα και οι συμπεριφορές για τον καθένα και την καθεμία είναι συχνά μονόδρομος ή πώς οι αποφάσεις μας καθορίζονται μόνο *από τη μία και μοναδική εναλλακτική λύση που νομίζουμε ότι έχουμε στη διάθεσή μας*. Με τις γνώσεις της κοινωνικής ψυχολογίας μπορούμε και κατανοούμε αυτή τη διαφορετικότητα των ανθρώπων στις σκέψεις, στις πεποιθήσεις, στα συναισθήματα και στις συμπεριφορές. Η γνώση αυτή μπορεί να αποτελέσει, μεταξύ άλλων, τη βάση για να γίνουμε πιο ανεκτικοί με τους γύρω μας, να κατανοήσουμε τους άλλους περισσότερο και, αντιμετωπίζοντας τις διαφορές και τις διαφωνίες ως ευκαιρία, να γνωριστούμε καλύτερα, να γίνουμε «αρχιτέκτονες» του κόσμου που ζούμε.

Το βιβλίο αυτό για τα βασικά πεδία της κοινωνικής ψυχολογίας των Richard Crisp και Rhiannon Turner προσφέρει μια συνοπτική, αλλά και πλούσια περιήγηση στο αντικείμενο, από τις στάσεις, την πειθώ και την επιθετικότητα μέχρι τη φιλοκοινωνική συμπεριφορά, τη φιλία και τον έρωτα, και κάποιες εφαρμογές του αντικειμένου στην υγεία, στην εκπαίδευση και στην κατανόηση της διαφορετικότητας. Με την προσθήκη στην ελληνική βιβλιογραφία του βιβλίου αυτού επικαιροποιείται ουσιαστικά η κατανόησή μας για τα θεμελιώδη πεδία της κοινωνικής ψυχολογίας, με αναλυτικές αναφορές σε όλα τα παλαιά ευρήματα που έχουν κομβική σημασία στην εξέλιξη της κοινωνικής ψυχολογίας, καθώς και με πολλά επίκαιρα εμπειρικά ευρήματα και κριτικές θεωρητικές αξιολογήσεις που διευρύνουν τους ερευνητικούς ορίζοντες των ψυχολόγων, ως ερευνητών και ως επαγγελματι-

τιών «της πράξης». Τα προηγούμενα συνοδεύονται από πλούσιους επιστημολογικούς προβληματισμούς και θέσεις για τη μελέτη του εαυτού, των διαπροσωπικών και διομαδικών αλληλεπιδράσεων και σχέσεων, αλλά και της κοινωνικής σύγκρουσης.

Στον εκπαιδευτικό χώρο της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, για όσες και όσους σπουδάζουν την επιστήμη της ψυχολογίας, το βιβλίο αυτό, με συνεκτικό, εύληπτο και ευχάριστο τρόπο, διευκολύνει την κατανόηση των διαστάσεων και των σκοπών των βασικών πεδίων της κοινωνικής ψυχολογίας, αφού περιλαμβάνει παραδείγματα από την καθημερινή ζωή, εικόνες οι οποίες αναδεικνύουν ευχάριστα το περιεχόμενο που κάθε φορά αναλύεται, ένα εκτενές γλωσσάριο επιστημονικών όρων στην ελληνική γλώσσα, και βέβαια, περιλήψεις και γνωστικούς/μνημονικούς χάρτες ανακεφαλαίωσης

για κάθε κεφάλαιο, που καταλήγουν να οργανώνουν εποικοδομητικά το περιεχόμενο κάθε κεφαλαίου. Σε μια εποχή που η πραγματικότητα είναι «ρεαλιστική» και ταυτόχρονα «εικονική», ο ρυθμός της καθημερινής ζωής όλο και ταχύτερος και οι πληροφορίες τείνουν να είναι πολύ περισσότερες από αυτές που ενδεχομένως έχουμε ανάγκη ή επιθυμούμε να προσλάβουμε, το βιβλίο αυτό αποτελεί ένα εύχρηστο μέσο περιήγησης στα θεωρητικά και εμπειρικά επιτεύγματα της κοινωνικής ψυχολογίας.

Οι επιμελήτριες οφείλουμε πολλά για την καλή συνεργασία μας στη μεταφράστρια Κατερίνα Γούλα, καθώς και στο εκδοτικό τμήμα των εκδόσεων Gutenberg για την εποικοδομητική επικοινωνία και την αποτελεσματικότητα σε όλες τις φάσεις της επιστημονικής επιμέλειας.

Πρόλογος

ΣΤΟΧΟΣ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ *Κοινωνική Ψυχολογία: Βασικά Πεδία* είναι να καλύψουμε τα βασικά πεδία της ψυχολογίας, δηλαδή όλα όσα θα πρέπει *οπωσδήποτε, απολύτως*, να γνωρίζετε για το γνωστικό αυτό αντικείμενο, ανεξάρτητα εάν πρόκειται για το κύριο αντικείμενο των σπουδών σας ή έχετε επιλέξει την κοινωνική ψυχολογία ως μάθημα επιλογής. Από την επιθετικότητα έως τον αλtruισμό, την προκατάληψη έως την πειθώ, παρουσιάζουμε ολοκληρωμένα, προσιτά και με ζωντάνια τα βασικά ευρήματα και τις θεωρητικές τοποθετήσεις που καθορίζουν τον κλάδο της επιστήμης της ψυχολογίας. Καλύπτουμε κλασικές και πρωτοποριακές μελέτες... και στην πορεία του βιβλίου δίνουμε πολλά παραδείγματα που προέρχονται από την πραγματική ζωή, γραφικές παραστάσεις και εικόνες, ένα εκτενές γλωσσάριο και ενότητες ανακεφαλαίωσης. Το κείμενο επικεντρώνεται στη θεωρία και σε εμπειρική παρουσίαση βασικών φαινο-

μένων, παραθέτοντας παράλληλα και τη συζήτηση σχετικά με τις τελευταίες έρευνες και τις εφαρμογές τους στον πραγματικό κόσμο. Προσπαθήσαμε να είμαστε κατατοπιστικοί χωρίς να σας κατακλύσουμε με έναν χείμαρρο πληροφοριών. Αυτό που επιδιώκουμε να δείξουμε, από την αρχή έως το τέλος του βιβλίου, είναι πόσο πολύ η κοινωνική ψυχολογία σχετίζεται με την καθημερινή ζωή.

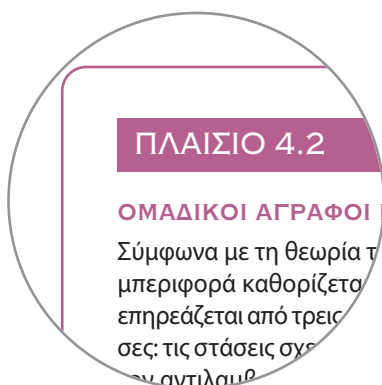
Εκτός από αυτά τα κεντρικά σημεία, έχουμε επισημάνει νέες εξελίξεις στο πεδίο και νέες εφαρμογές από την καθημερινή ζωή. Η εντυπωσιακή, έγχρωμη εκτύπωση του βιβλίου καταφέρνει πραγματικά να δώσει ζωή στις εικόνες, στις φωτογραφίες και στα καλλιτεχνικά έργα.

Ευελπιστούμε, λοιπόν, ότι η *Κοινωνική Ψυχολογία: Βασικά Πεδία* θα σας αρέσει και ότι θα αποδειχθεί μια ελκυστική, προσιτή, μεστή και διασκεδαστική εισαγωγή στον υπέροχο κόσμο της κοινωνικής ψυχολογίας.

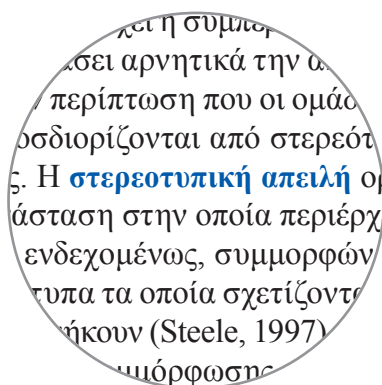
Μια Ξενάγηση στο Βιβλίο

Οι επόμενες σελίδες θα σας βοηθήσουν να αξιοποιήσετε με τον καλύτερο δυνατό τρόπο το βιβλίο αυτό.

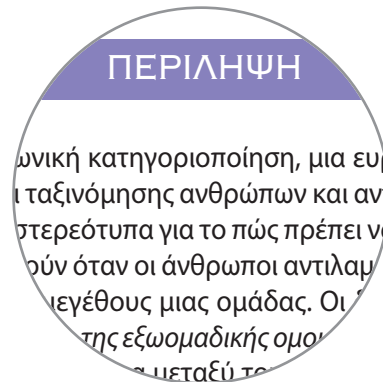
Τα «Πλαίσια» στα κεφάλαια του βιβλίου υπογραμμίζουν βασικές έννοιες ή συζητούν τις πρωτοποριακές εξελίξεις στον χώρο. Διαβάζοντάς τα θα αποκτήσετε μια βαθύτερη γνώση σημαντικών θεμάτων που θα σας βοηθήσουν τόσο στις εργασίες σας όσο και στις εξετάσεις σας.

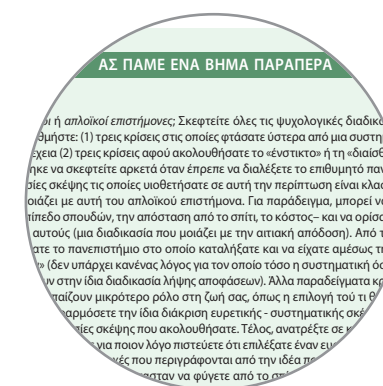
Κάθε φορά που βλέπετε έναν όρο με διαφορετικό **χρώμα**, θα βρείτε τον ορισμό του στο **Γλωσσάριο**, στο τέλος του βιβλίου. Θα μπορέσετε έτσι να εξοικειωθείτε με την πιο απαιτητική ορολογία.

Σε όλα τα κεφάλαια θα βρείτε **περιλήψεις**. Είναι εξαιρετικές για μια επανάληψη ή όταν πρέπει να διαβάσετε βιαστικά!

Οι ενότητες «**Ας πάμε ένα βήμα παραπέρα**», «**Κάτι για το Σαββατοκύριακο**» και «**Θέμα για συζήτηση**» στο τέλος των κεφαλαίων θα σας βοηθήσουν να βεβαιωθείτε ότι έχετε καταλάβει αυτά που μόλις διαβάσατε. Αν σας φανούν δύσκολες, τότε θα ξέρετε ότι πρέπει να μελετήσετε ξανά το σχετικό τμήμα του βιβλίου ή να αναζητήσετε τις πρόσθετες πηγές για περισσότερη βοήθεια.

Οι Συγγραφείς

Ο Richard Crisp είναι Καθηγητής Κοινωνικής Ψυχολογίας στο Durham University. Σπούδασε Πειραματική Ψυχολογία στο University of Oxford και πραγματοποίησε τη διδακτορική του έρευνα στο Cardiff University. Το 1999 ξεκίνησε να διδάσκει ως Λέκτορας στο University of Birmingham και στη συνέχεια, το 2007, έγινε Πρόεδρος στο Centre for the Study of Group Processes του University of Kent. Έπειτα από τριετή θητεία ως Κοσμήτορας στο ίδιο πανεπιστήμιο, το 2012 διορίστηκε Πρόεδρος του Τμήματος Ψυχολογίας στο Sheffield University. Το 2014 δίδαξε στο Aston Business School και στη συνέχεια, το 2017, στο Durham University. Η έρευνα του Richard έχει καλύψει όλο το φάσμα θεμάτων που περιλαμβάνονται στην Κοινωνική Ψυχολογία, από τη διαμόρφωση και τη μείωση των προκαταλήψεων μέχρι τις λειτουργίες του εαυτού και της ταυτότητας που εμπλέκονται στις διαπροσωπικές σχέσεις, καθώς και από την απλή έκθεση και τη διαμόρφωση των στάσεων μέχρι την κοινωνική κατηγοριοποίηση. Το πλούσιο έργο του έχει δημοσιευθεί σε περισσότερα από 150 άρθρα, κεφάλαια και βιβλία, συμπεριλαμβανομένων άρθρων στα περιοδικά *American Psychologist*, *Psychological Science*, *Psychological Bulletin* και *Science*. Για το έργο του έχει τιμηθεί με βραβεία από επιστημονικές εταιρείες, όπως με το British Psychological Society President's Award for Distinguished Contributions to Psychological Knowledge και το Spearman Medal. Το 2011, μαζί με τη Rhiannon Turner, έλαβαν το Gordon Allport Intergroup Relations Prize, από τη Society for the Psychological Study of Social Issues για το καλύτερο άρθρο της χρονιάς σχετικά με τις διομαδικές σχέσεις. Είναι Editor in Chief του *Journal of Applied Social Psychology* και του *Journal of Theoretical Social Psychology*, καθώς και πρώην Αντιπρόεδρος στο Research Board της British Psychological Society. Είναι Fellow της Academy of Social Sciences, μέλος της Association for Psychological Science και μέλος της British Psychological Society.

Η **Rhiannon Turner** είναι Καθηγήτρια Κοινωνικής Ψυχολογίας στο Queen's University Belfast. Έκανε τις προπτυχιακές σπουδές της στο Cardiff University, έλαβε το μεταπτυχιακό της από το University of Kent και τις διδακτορικές της σπουδές στο University of Oxford. Το 2006 έλαβε μια υποτροφία από το Economic and Social Research Council (ESRC) για μεταδιδακτορικές σπουδές στο University of Birmingham, πριν αναλάβει τη θέση Λέκτορα στο University of Leeds το 2007. Το 2012 ξεκίνησε να διδάσκει στο Queen's University Belfast και συνεχίζει μέχρι σήμερα. Η έρευνά της εστιάζει στις διομαδικές σχέσεις, με έμφαση στις άμεσες και έμμεσες μορφές επαφής (όπως η εκτεταμένη και φαντασιστική επαφή και η αναπόληση της επαφής) ως μέσο αλλαγής των διομαδικών στάσεων στη συμπεριφορά. Έχει δημοσιεύσει πάνω από 70 άρθρα, κεφάλαια και βιβλία, μεταξύ των οποίων και άρθρα στα περιοδικά *American Psychologist*, *Journal of Personality and Social Psychology* και *Psychological Bulletin*, ενώ η έρευνά της έχει χρηματοδοτηθεί από την British Academy, Economic and Social Research Council, το Engineering and Physical Sciences Research Council, το Global Challenges Research Fund, το Leverhulme Trust και το National Institute for Health Research. Έχει κερδίσει το British Psychological Science Award for Outstanding Doctoral Research Contributions to Psychology, το Foundation for Personality and Social Psychology's Robert B. Cialdini Award για τη συμβολή της στην έρευνα πεδίου στην Κοινωνική Ψυχολογία και μαζί με τον Richard Crisp το Gordon Allport Intergroup Relations Prize από τη Society for the Psychological Study of Social Issues. Είναι Editor in Chief του *European Review of Social Psychology* και συνεργάζεται επίσης με τη συντακτική ομάδα του περιοδικού *Group Processes and Intergroup Relations*. Είναι επίσης Fellow της Society of Experimental Social Psychology.

Ευχαριστίες του Εκδότη

ΟΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ και ο εκδότης θα ήθελαν να ευχαριστήσουν την Αμερικανική Ψυχολογική Εταιρεία για την παραχώρηση άδειας χρήσης υλικού από τα παρακάτω άρθρα:

Cohn, E. G., & Rotton, J. (1997). Assault as a function of time and temperature: A moderator variable time-series analysis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72, 1322-1334. Adapted with permission.

Bushman, B. J., & Baumeister, R. F. (1998). Threatened egoism, narcissism, self-esteem, and direct and displaced aggression: Does self-love or self-hate lead to violence? *Journal of Personality and Social Psychology*, 75, 219-229. Adapted with permission.

Bargh, J. A., Chen, M., & Burrows, L. (1996). The automaticity of social behavior: Direct effects of trait concept and stereotype activation on action. *Journal of Personality and Social Psychology*, 71, 230-244. (Πλαίσιο 3.2.) Adapted with permission.

Isen, A. M., Clark, M., & Schwartz, M. (1976). Duration of the effect of good mood on helping: 'Footprints on the sand of time'. *Journal of Personality and Social Psychology*, 34, 385-393. Adapted with permission.

Milgram, S. (1963). Behavioral study of obedience. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 67, 371-378. Adapted with permission.

Saegert, S., Swap, W., & Zajonc, R. (1973). Exposure, context and interpersonal attraction. *Journal of Personality and Social Psychology*, 25, 234-242. Adapted with permission.

Zajonc, R. B. (1968). Attitudinal effects of mere exposure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 9, 1-27. Adapted with permission.

Οι συγγραφείς και ο εκδότης θα ήθελαν επίσης να ευχαριστήσουν τον εκδοτικό οίκο Oxford University Press για την παραχώρηση άδειας χρήσης υλικού από το Hovland, C., & Weiss, W. (2019). The influence of source credibility on communication effectiveness. *Public Opinion Quarterly*, 15(4), 464.

Θα θέλαμε επίσης να εκφράσουμε τις θερμότερες ευχαριστίες μας στα εξής πρόσωπα για την ανεκτίμητη ανατροφοδότησή τους όσον αφορά στην πρόταση και στα σχέδια αυτού του βιβλίου:

Hazel Bending, Plymouth Marjon University

Moon Halder, Nottingham Trent University

Gareth Hall, Aberystwyth University

Maria Kontogianni, Nottingham Trent University

Tina Rochelle, City University of Hong Kong.

Ιστορία, Μέθοδοι και Προσεγγίσεις

ΚΕΦΑΛΑΙΟ

1

Στοιχεία Ιστορικής Αναδρομής	22
Ερευνητικές Μέθοδοι	24
Αρχειακές Προσεγγίσεις	25
Συσχετιστικές Προσεγγίσεις	26
Πειραματικές Προσεγγίσεις	27
Ποιοτικές Προσεγγίσεις	34
Ερευνητική Δεοντολογία	36
Αναπαραγωγή της Έρευνας	37
Περίληψη Κεφαλαίου	38

«Η κοινωνική ψυχολογία είναι... κοινή λογική, έτσι δεν είναι;» (σίγουρα το έχετε ξανακούσει)

«Ααα», μπορείτε να πείτε, «τι είναι δηλαδή, κάτι σαν το “Κύλησε ο τέ-ντζερης και βρήκε το καπάκι;”»

«Ναι!» θα σας απαντήσουν.

«Ωραία... όπως λέμε δηλαδή “Τα αντίθετα έλκονται;”»

«Ναι... ναι...»

«Ναι!» μπορείτε να πείτε με τη σειρά σας, «πράγματι, αυτά είναι δύο δείγματα “κοινής λογικής”, μόνο που είναι εντελώς αντιφατικά μεταξύ τους!»

ΣΤΗΝ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ, όπως θα ανακαλύψετε στην πορεία στο εγχειρίδιο αυτό, υπάρχουν *κάποιες* ενδείξεις που μας κάνουν να πιστεύουμε ότι οι παρόμοιες στάσεις στους ανθρώπους προβλέπουν την έλξη μεταξύ τους. Υπάρχουν όμως και άλλες ενδείξεις που υποστηρίζουν ότι τα άτομα με διαφορετικά, αλλά συμπληρωματικά, χαρακτηριστικά ταιριάζουν επίσης μεταξύ τους. Ως κοινωνικοί ψυχολόγοι θα διαπιστώσετε ότι τα πράγματα στις περισσότερες περιπτώσεις είναι πιο πολύπλοκα και με περισσότερες λεπτές διαφοροποιήσεις απ’ ό,τι είναι σε θέση να υποδείξει η προσέγγιση της «κοινής λογικής». Γι’ αυτό ακριβώς (και αυτός είναι ένας μόνο από τους λόγους) χρειαζόμαστε την κοινωνική ψυχολογία: για να ελέγξουμε με επιστημονικές δοκιμασίες τι *πιστεύουν* οι άνθρωποι ότι emπίπτει στην κοινή λογική και για να καταρρίψουμε τις εσφαλμένες αντιλήψεις. Για παράδειγμα, είναι βέβαιο ότι κανείς¹ δεν θα χορηγούσε απειλητικά για τη ζωή ηλεκτροσόκ (του-

1. [Σ.τ.Ε.] Για λόγους συντομίας του κειμένου, στο βιβλίο χρησιμοποιούμε το αρσενικό γένος, όμως σε αυτό συμπεριλαμβάνονται όλα τα φύλα.

λάχιστον αυτό πίστευαν οι συμμετέχοντες ότι έκαναν) σε έναν συνάνθρωπό του μόνο και μόνο επειδή του το ζήτησε ένας επιστήμονας; Αυτή ήταν η πεποίθηση του 99,9% των ανθρώπων πριν από την κλασική μελέτη υπακοής του Stanley Milgram (κοινή λογική, σωστά;). Ουσιαστικά, το 65% των συμμετεχόντων έφτασαν πράγματι στο σημείο να χορηγήσουν ένα επικίνδυνο ηλεκτροσόκ (αυτό νόμιζαν δηλαδή) σε κάποιον άλλο συμμετέχοντα στη συγκεκριμένη έρευνα. Ας το παραδεχτούμε, ποιος θα μπορούσε να έχει προβλέψει κάτι τέτοιο; Πάει, πέταξε η κοινή λογική... (μπορείτε να διαβάσετε τα πάντα για τη μελέτη του Milgram στο Κεφάλαιο 5).

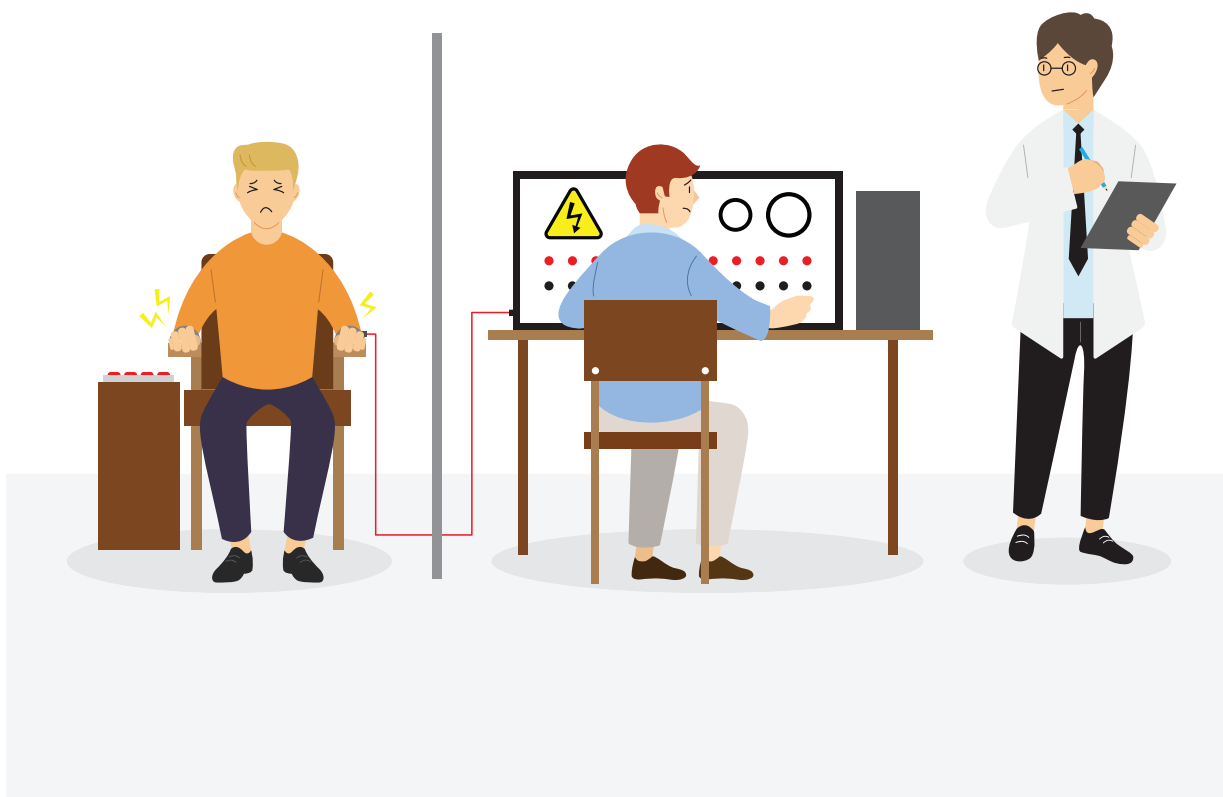
Ωραία, αφού λοιπόν αποσαφηνίσαμε τι δεν είναι ο επιστημονικός κλάδος της κοινωνικής ψυχολογίας, ας δούμε τώρα τι είναι. Ο διάσημος κοινωνικός ψυχολόγος Gordon W. Allport ορίζει την κοινωνική ψυχολογία ως «μια προσπάθεια κατανόησης και εξήγησης του τρόπου με τον οποίο οι σκέψεις, τα συναισθήματα και η συμπεριφορά των ατόμων επηρεάζονται από την πραγματική, τη φαντασιωτική ή την υπονοούμενη παρουσία των άλλων» (1985, σ. 3), και αυτή είναι πράγματι μια πολύ εύστοχη περιγραφή. Η κοινωνική ψυχολογία αφορά στον κόσμο γύρω μας και στους ανθρώπους που κατοικούν στην πραγματικότητα και στη φαντασία μας. Περιλαμβάνει την προσπάθεια κατανόησης

της συμπεριφοράς των ανθρώπων με όρους τόσο εσωτερικών χαρακτηριστικών του ατόμου (π.χ. προσωπικότητα, ψυχικές διαδικασίες) όσο και εξωτερικών επιρροών (όπως η επίδραση του κοινωνικού περιβάλλοντος). Είναι η μελέτη του τρόπου με τον οποίο η κοινωνία, ο πολιτισμός και το πλαίσιο διαμορφώνουν τη συμπεριφορά, την αυτοαντίληψή μας, τις πεποιθήσεις, τις στάσεις και τις ιδεολογίες μας.

Υπάρχουν σημαντικοί δεσμοί ανάμεσα στην κοινωνική ψυχολογία και σε μια σειρά από άλλους επιστημονικούς κλάδους (κοινωνιολογία, ανθρωπολογία, γλωσσολογία), αλλά και με όλους τους άλλους κλάδους της ψυχολογίας (γνωστική ψυχολογία, νευροεπιστήμη, αναπτυξιακή ψυχολογία). Δεν παύει ωστόσο να είναι ένας ξεχωριστός κλάδος, με διακριτή παρουσία, ιστορία και εξέλιξη. Με ένα μέρος αυτής της ιστορίας θα ασχοληθούμε στη συνέχεια.

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΑΝΑΔΡΟΜΗΣ

Η ιδέα της μελέτης των κοινωνικών διαδικασιών με επιστημονικό τρόπο έκανε την εμφάνισή της στα μέσα του 19ου αιώνα. Ο Γάλλος στοχαστής Auguste Comte συνέβαλε στην εδραίωση των θεμελίων της κοινωνικής ψυχολογίας το 1865 υποστηρίζοντας ότι η κοινωνία

Εικόνα 1.1 Το πείραμα του Milgram πάνω στην υπακοή.

νία και τα κοινωνικά ζητήματα πρέπει να μελετώνται με τον ίδιο επιστημονικό τρόπο ο οποίος εφαρμόζεται στις φυσικές επιστήμες. Μολονότι είναι δύσκολο να εντοπιστεί ένα ακριβές σημείο εκκίνησης, η μελέτη της κοινωνικής ψυχολογίας εντάχθηκε στις αρχές του 20ού αιώνα. Το 1895, ο Γάλλος συγγραφέας Gustav LeBon διατύπωσε μια θεωρία της συμπεριφοράς του πλήθους, υποστηρίζοντας ότι οι άνθρωποι συμπεριφέρονται άσχημα όταν βρίσκονται σε ομάδες, επειδή τελούν υπό την καθοδήγηση ενός *ομαδικού νου*. Το έργο αυτό υπήρξε πρόδρομος πολλών μεταγενέστερων εργασιών πάνω στην κοινωνική επιρροή και την επιθετικότητα, φαινόμενα τα οποία αναλύονται διεξοδικά στο βιβλίο αυτό, και επιπλέον, μία από τις πρώτες δημοσιευμένες εργασίες που επικεντρώθηκαν στον τρόπο με τον οποίο η συμπεριφορά των ατόμων επηρεάζεται από το κοινωνικό τους πλαίσιο. Το 1897, ο Norman Triplett διεξήγαγε το κατά πάσα πιθανότητα πρώτο πείραμα κοινωνικής ψυχολογίας, όταν συνέκρινε, συστηματικά, παιδιά τα οποία ολοκλήρωναν ένα έργο μόνα τους ή με την παρουσία άλλων που εκτελούσαν το ίδιο έργο. Διαπίστωσε ότι η εκτέλεση ενός έργου με την παρουσία άλλων οδηγούσε τα παιδιά στην ταχύτερη ολοκλήρωση του έργου επειδή διέγειρε μέσα τους ένα ένστικτο ανταγωνισμού.

Το 1908 δημοσιεύθηκαν τα δύο πρώτα εγχειρίδια κοινωνικής ψυχολογίας. Ο Αγγλος ψυχολόγος William McDougall παρουσίασε το *An Introduction to Social Psychology*, το οποίο έθετε τη βιολογία ως βάση της κοινωνικής συμπεριφοράς. Εκεί έκανε λόγο για τον ρόλο των ενστίκτων, τα οποία όρισε ως κληρονομικά ή έμφυτα προδιαθεσιακά χαρακτηριστικά για την πρόκληση των βασικών συναισθημάτων (π.χ. φόβος, θυμός, περιέργεια και τρυφερότητα) ως απόκριση στα ερεθίσματα που παρέχει ο κοινωνικός κόσμος. Ο Αμερικανός κοινωνιολόγος Edward Ross συνέγραψε το εγχειρίδιο *Social Psychology* από μια μάλλον διαφορετική οπτική γωνία, εστιάζοντας αυτή τη φορά σε πιο σύνθετα κοινωνικά φαινόμενα, όπως η συμπεριφορά του πλήθους, ο πολιτισμός, η συμμόρφωση και η σύγκρουση.

Το πρώτο μισό του 20ού αιώνα γίναμε μάρτυρες μιας έκρηξης στην έρευνα στην κοινωνική ψυχολογία. Πολλές από τις κλασικές μελέτες κοινωνικής ψυχολογίας που πραγματοποιήθηκαν εκείνη την περίοδο αναλύονται στις σελίδες αυτού του βιβλίου. Το 1934, σε μια προσπάθεια διερεύνησης της συμπεριφοράς και των στάσεων Αμερικανών ιδιοκτητών ξενοδοχείων απέναντι σε ένα ζευγάρι Κινέζων (βλ. Κεφάλαιο 4 σχετικά με τις Στάσεις), ο LaPierre διαπίστωσε ότι οι στάσεις και η συμπεριφορά των ανθρώπων δεν βρίσκονται πάντοτε σε αντιστοιχία. Το 1935, ο Sherif κατέ-

δειξε πειραματικά τον ρόλο που παίζουν οι κοινωνικοί άγραφοι κανόνες/νόρμες μέσω της επιρροής που ασκούν στη συμπεριφορά των ανθρώπων όταν αυτοί βρίσκονται ανάμεσα σε άλλα άτομα (βλ. Κεφάλαιο 5 σχετικά με την Κοινωνική Επιρροή). Το 1940, οι Hovland και Sears διατύπωσαν και έλεγξαν μια θεωρία που εξηγούσε για ποιον λόγο οι άνθρωποι συμπεριφέρονταν επιθετικά, εξετάζοντας πώς οι άνθρωποι επιρρίπτουν τις ευθύνες για καθετί που τους έχει απογοητεύσει στη ζωή σε έναν αποδιοπομπαίο τράγο (βλ. Κεφάλαιο 10 σχετικά με την Επιθετικότητα).

Εικόνα 1.2 Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, και παράλληλα η ανάγκη μας να κατανοήσουμε πώς η ανθρώπινη συμπεριφορά στάθηκε ικανή να οδηγήσει σε τόσο φρικτές πράξεις βίας, υπήρξε ένα από τα θεμελιώδη ιστορικά γεγονότα που οδήγησαν στην εμφάνιση της κοινωνικής ψυχολογίας.

Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος είχε βαθύτατο αντίκτυπο στην κατεύθυνση που έμελλαν να ακολουθήσουν η θεωρία και η έρευνα της κοινωνικής ψυχολογίας. Εκείνη περίπου την εποχή, οι κοινωνίες άρχισαν να συνειδητοποιούν ότι η προκατάληψη σε βάρος των εθνοτικών μειονοτήτων (βλ. Κεφάλαιο 8) ήταν ανορθολογική και ηθικά εσφαλμένη (Harding, Kutner, Proshansky, & Chein, 1954). Οι ψυχολόγοι έδειξαν μεγάλο ενδιαφέρον για την ιδέα που υποστήριζε ότι, αν μέλη από διαφορετικές ομάδες έρχονταν κοντά, θα ανέπτυσσαν αμοιβαία εκτίμηση και σεβασμό. Το πεδίο της μάχης στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο προσέφερε μια ευκαιρία για να εξεταστούν τα αποτελέσματα αυτής της επαφής. Παρά την επίσημη πολιτική διαχωρισμού μεταξύ λευκών και μαύρων στρατιωτών, οι συνθήκες

της μάχης καθιστούσαν αδύνατη την τήρηση ενός τέτοιου κανονισμού, δεδομένου ότι οι στρατιώτες βασίζονταν ο ένας στον άλλον για τις ανάγκες της μάχης. Οι ερευνητές διαπίστωσαν ότι οι λευκοί στρατιώτες που είχαν βιώσει την εμπειρία της μάχης μαζί με μαύρους συμπολεμιστές τους είχαν αναπτύξει πιο θετικές φυλετικές στάσεις από όσους δεν είχαν βιώσει αυτή την εμπειρία (Singer, 1948· Stouffer, Suchman, Devinney, Star, & Williams, 1949).

Αυτή η έρευνα είχε ως αποτέλεσμα το κλασικό πλέον κείμενο του Allport *The Nature of Prejudice*, στο οποίο διατύπωσε την «υπόθεση της επαφής», την ιδέα δηλαδή ότι, αν διαφορετικές ομάδες έρχονταν κοντά, θα μειώνονταν οι προκαταλήψεις, παρόλο που για να είναι η μείωση αξιοσημείωτη θα έπρεπε να γίνεται υπό προϋποθέσεις (Allport, 1954). Περίπου την ίδια εποχή, ο Sherif και οι συνεργάτες του διεξήγαγαν μια σειρά από μελέτες που σήμερα θεωρούνται κλασικές και στις οποίες εξέτασαν τη δυναμική της ομάδας σε μια καλοκαιρινή κατασκήνωση για αγόρια (Sherif & Sherif, 1953· Sherif, White, & Harvey, 1955). Αυτή η έρευνα ανέδειξε δύο από τις βασικές προϋποθέσεις που συντελούν στη μείωση της προκατάληψης κατά τη διαμοιχτική επαφή –τη συνεργασία και τους κοινούς στόχους– και θέτει τη βάση για την ανάπτυξη μιας κλασικής θεωρίας της σύγκρουσης μεταξύ ομάδων: συγκεκριμένα, τη θεωρία της ρεαλιστικής διαμοιχτικής σύγκρουσης (βλ. Κεφάλαιο 8 σχετικά με την Προκατάληψη).

Τα γεγονότα που εκτυλίχθηκαν κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου αποτέλεσαν επίσης έναυσμα για έρευνες που αφορούσαν στη συμμόρφωση, σε μια προσπάθεια κατανόησης των συμβάντων που δραματίστηκαν στη ναζιστική Γερμανία. Ο Asch (1956) ερευνήσε πειραματικά τον αντίκτυπο της παρουσίας των μελών μιας ομάδας στο άτομο, ενώ σε ένα από τα πιο διάσημα πειράματα κοινωνικής ψυχολογίας ο Milgram (1963) προσπάθησε να διερευνήσει για ποιον λόγο οι άνθρωποι υπακούουν σε εντολές, ακόμη και όταν αυτές οι εντολές συνεπάγονται την πρόκληση βλάβης σε άλλους ανθρώπους (βλ. Κεφάλαιο 5 σχετικά με την Κοινωνική Επιρροή). Την ίδια περίπου περίοδο, οι Adorno et al. (1950), στην έρευνα που πραγματοποίησαν σχετικά με την αυταρχική προσωπικότητα, εξέτασαν αν άτομα με ένα συγκεκριμένο είδος προσωπικότητας είχαν περισσότερες πιθανότητες να εκδηλώσουν συμπεριφορές προκατάληψης απέναντι σε άλλους.

Από το δεύτερο μισό του 20ού αιώνα και μέχρι σήμερα, η έρευνα στην κοινωνική ψυχολογία δεν έχει πάψει να επιταχύνει και να επεκτείνεται. Τη δεκαετία του 1960 η έρευνα καταπιάστηκε με ένα μεγάλο εύρος θεμάτων, μεταξύ των οποίων και η Επιθετικότητα (βλ. Κεφάλαιο 10), η Φιλοκοινωνική Συμπεριφορά (βλ.

Κεφάλαιο 11) και οι Διαπροσωπικές Σχέσεις (βλ. Κεφάλαια 12 και 13), ενώ ο ρόλος της Νόησης στην κοινωνική ψυχολογία βγήκε στο προσκήνιο τη δεκαετία του 1970 (βλ. Κεφάλαιο 3 για την Κοινωνική Νόηση). Σε αυτό το βιβλίο περιγράφουμε τη βασική θεωρία και έρευνα ξεκινώντας από το πρώτο μισό του 20ού αιώνα και φτάνοντας έως και σε δημοφιλή εμπειρικά ευρήματα που δεν έχουν δημοσιευθεί.

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΕΣ ΜΕΘΟΔΟΙ

Η κοινωνική ψυχολογία είναι πλέον ένας ευρύτατος επιστημονικός κλάδος, ο οποίος τροφοδοτεί με δημοσιεύσεις περισσότερα από 100 περιοδικά όπως τα *British Journal of Social Psychology*, *European Journal of Social Psychology*, *Journal of Personality and Social Psychology*, *Journal of Theoretical Social Psychology*, *Journal of Experimental Social Psychology*, *Journal of Applied Social Psychology* και *Personality and Social Psychology Bulletin*. Άρθρα κοινωνικής ψυχολογίας φιλοξενούνται επίσης σε περιοδικά ψυχολογίας πιο γενικής θεματολογίας, όπως το *Psychological Science* και το *Science*, αλλά και σε πιο εξειδικευμένα περιοδικά όπως το *Group Processes* και το *Intergroup Relations and Social Influence*. Αυτά τα περιοδικά, ως επί το πλείστον, δημοσιεύουν τα αποτελέσματα της έρευνας της κοινωνικής ψυχολογίας –επιστημονικών μελετών της **κοινωνικής συμπεριφοράς**. Με αυτό θέλουμε να πούμε ότι η πλειονότητα των ερευνών περιλαμβάνει τον συστηματικό έλεγχο **υποθέσεων** οι οποίες έχουν διατυπωθεί βάσει προηγούμενων παρατηρήσεων, ερευνών ή θεωριών (αν και υπάρχουν σημαντικές εναλλακτικές σε αυτή την προσέγγιση, όπως θα εξηγήσουμε στη συνέχεια).

Όπως θα δείτε στη συνέχεια του βιβλίου, υπάρχει ένα ευρύ φάσμα μεθόδων τις οποίες έχουν στη διάθεσή τους οι κοινωνικοί ψυχολόγοι για να ελέγξουν τις ιδέες που διαμορφώνουν σχετικά με την κοινωνική συμπεριφορά. Εδώ περιγράφουμε εν συντομία κάποιες από αυτές τις μεθόδους, απαριθμώντας τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματά τους. Οι υποθέσεις είναι προβλέψεις που απορρέουν από μια θεωρία και οι οποίες τίθενται υπό έλεγχο. Η ουσία της κοινωνικής ψυχολογίας έγκειται στον έλεγχο των υποθέσεων. Μια θεωρία είναι ένα ενοποιημένο σύνολο αρχών που εξηγούν και προβλέπουν τα παρατηρούμενα συμβάντα. Μια καλή θεωρία θα πρέπει να είναι σε θέση να γεννά προβλέψεις συμπεριφορές που θα παρέχουν μη αμφιλεγόμενα στοιχεία όσον αφορά σε κεντρικά σημεία της θεωρίας. Θα πρέπει να είναι επίσης ικανή να οργανώνει και να προβλέπει ένα ευρύ φάσμα παρατηρήσεων και να

Εικόνα 1.3 Η έρευνα στην κοινωνική ψυχολογία μελετά πώς αλληλεπιδρούν τα άτομα όταν βρίσκονται μαζί, ποια είναι δηλαδή η κοινωνική συμπεριφορά τους.

παρέχει πρόσφορο έδαφος για νέες κατευθύνσεις στην έρευνα. Υπό ιδανικές συνθήκες, η θεωρία θα πρέπει να μπορεί επίσης να υποδεικνύει δυνητικές εφαρμογές για την κοινωνία και για τα κοινωνικά ζητήματα. Ένα καλό παράδειγμα μιας θεωρίας κοινωνικής ψυχολογίας είναι η θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας (Tajfel & Turner, 1979). Η θεωρία αυτή υποστηρίζει ότι η κοινωνική συμπεριφορά μας καθορίζεται, εν μέρει, από τις πεποιθήσεις μας σχετικά με τις ομάδες στις οποίες ανήκουμε. Από μόνη της η σκέψη αυτή γεννά μια μακρά σειρά από προβλέψεις: από την ιδέα ότι είμαστε προσηλωμένοι στο να δίνουν καλή εικόνα προς τα έξω οι ομάδες στις οποίες ανήκουμε (με συνέπεια να εμπλεκόμαστε σε έναν ανταγωνισμό με τις άλλες ομάδες, ο οποίος θα βαίνει υπέρ της δικής μας ομάδας) έως την ιδέα ότι θα πειστούμε πιο εύκολα να αλλάξουμε τη στάση μας όταν το άτομο που προσπαθεί να μας πείσει μοιράζεται την ίδια κοινωνική ταυτότητα με εμάς. Η θεωρία παρέχει επαληθεύσιμες προβλέψεις και έχει αποτελέσει την πρώτη ύλη για έναν μεγάλο αριθμό εμπειρικών μελετών και περαιτέρω θεωριών (άλλοτε συμπληρωματικών, άλλοτε αντίθετων). Θα έχουμε την ευκαιρία να μάθουμε περισσότερα για τη θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας αργότερα, και ιδιαίτερα στα Κεφάλαια 7 και 8.

Από τη στιγμή λοιπόν που θα αναπτύξουμε μια θεωρία, τι πρέπει να κάνουμε για να ελέγξουμε αν είναι ή όχι έγκυρη; Υπάρχουν διάφορες προσεγγίσεις, οι οποίες σε μεγάλο βαθμό πληρούν τα κριτήρια της επιστημονικής μεθόδου (βλ. Σχήμα 1.1) και τις οποίες συνοψίζουμε παρακάτω. Κάποιες από αυτές τις προσεγγίσεις είναι *ποσοτικές*, δηλαδή περιλαμβάνουν τη συλλογή αριθμητικών δεδομένων που μπορούν να αναλυθούν με τη χρήση στατιστικών μεθόδων. Άλλες προσεγγίσεις είναι *ποιοτικές* και στηρίζονται στη συλλογή και την ανάλυση δεδομένων που δεν είναι αριθμητικά. Στις μεθόδους των προσεγγίσεων αυτών μπορεί να περιλαμβάνεται η στενή εποπτεία, ερμηνεία και ανάλυση όλων όσα τα άτομα διατυπώνουν σε ημερολόγια, οι ομάδες εστίασης και οι συνεντεύξεις. Παρακάτω περιγράφουμε μεθόδους που εμπίπτουν σε κατηγορία από αυτές τις γενικές προσεγγίσεις.

Αρχειακές Προσεγγίσεις

Ο πρώτος τρόπος με τον οποίο οι κοινωνικοί ψυχολόγοι μπορούν να παρατηρήσουν τα κοινωνικά φαινόμενα δεν είναι στην πραγματικότητα η συλλογή δεδομένων. Οι αρχειακές προσεγγίσεις προβλέπουν τον έλεγχο υποθέσεων βάσει ήδη υπαρχόντων δεδομέ-

Σχήμα 1.1 Η επιστημονική μέθοδος

νων, δεδομένων που συχνά έχουν συλλεχθεί σε προγενέστερο χρόνο για διαφορετικό σκοπό. Κάτι τέτοιο είναι ιδιαίτερα χρήσιμο όταν οι ερευνητές ενδιαφέρονται για την επίδραση γεγονότων που συμβαίνουν στην κοινωνία πάνω στη συμπεριφορά, ιδιαίτερα όταν αυτά τα γεγονότα συνέβησαν στο παρελθόν. Στο Κεφάλαιο 10, για παράδειγμα, εξετάζουμε την **αρχαιακή έρευνα** που διεξήγαγαν οι Hovland και Sears (1940). Ανέλυσαν υφιστάμενα δεδομένα με στόχο να διερευνήσουν αν ο αριθμός των μαύρων ανθρώπων που είχαν λιντσαριστεί στον αμερικανικό Νότο είχε αυξηθεί κατά τις περιόδους της οικονομικής κρίσης, τις οποίες όρισαν με κριτήριο τις τιμές του βαμβακιού και την οικονομική ανάπτυξη του 1882 και του 1930. Ένα άλλο καλό

παράδειγμα αρχαιακής ανάλυσης είναι η μελέτη της «ομαδικής σκέψης» («groupthink») από τον Janis (1982) – ή αλλιώς των συνθηκών ομαδικής λήψης αποφάσεων που οδηγούν σε καταστροφικές επιπτώσεις, γεγονός που έχει παρατηρηθεί σε ιστορικά συμβάντα όπως η μοιραία έκρηξη του διαστημικού αεροσκάφους «Challenger» (βλ. Κεφάλαιο 5). Παρά τα πλεονεκτήματά τους, το κύριο πρόβλημα με αυτό το είδος δεδομένων είναι ότι, επειδή κατά κανόνα δεν συλλέγονται με γνώμονα τις αρχές της κοινωνικής ψυχολογίας, δυνητικά χρήσιμες πληροφορίες ενδέχεται να απουσιάζουν.

Συσχετιστικές Προσεγγίσεις

Η πρώτη προσέγγιση που συνάδει πλήρως με την επιστημονική μέθοδο, όπως αυτή απεικονίζεται στο Σχήμα 1.1, είναι η συσχετιστική έρευνα. Η συσχετιστική έρευνα περιλαμβάνει τη μέτρηση δύο ή περισσότερων μεταβλητών και την εξέταση του τρόπου με τον οποίο οι μεταβλητές αυτές σχετίζονται μεταξύ τους. Οι **συσχετίσεις** συχνά εντοπίζονται μέσω της διενέργειας μιας **δημοσκόπησης (ή έρευνα γνώμης)**, μιας μεθόδου έρευνας στην οποία οι συμμετέχοντες καλούνται να απαντήσουν σε μια σειρά από ερωτήσεις, μέσω συνεντεύξεων (όπου ένας ερευνητής υποβάλλει ερωτήσεις στους συμμετέχοντες είτε απευθείας πρόσωπο με πρόσωπο είτε μέσω τηλεφώνου και στη συνέχεια καταγράφει τις απαντήσεις τους) ή μέσω ερωτηματολογίων (όπου οι συμμετέχοντες δίνουν γραπτές απαντήσεις σε μια σειρά από ερωτήσεις που τους μοιράζονται σε έντυπη μορφή). Για παράδειγμα, ο Pettigrew (1997) διερεύνησε τη συσχέτιση ανάμεσα στις φιλίες μεταξύ μελών από διαφορετικές ομάδες και στις προκαταλήψεις σε αρκετές ευρωπαϊκές χώρες, στηριζόμενος σε μια δημοσκόπηση. Βρήκε ισχυρή συσχέτιση ανάμεσα στον αριθμό των φιλικών σχέσεων που είχε ένας συμμετέχων με μέλη από διαφορετικές ομάδες και στο επίπεδο προκατάληψής του προς μια σειρά από μειονοτικές ομάδες. Η συσχέτιση που προέκυψε ήταν αρνητική: όσο περισσότερους φίλους από διαφορετικές ομάδες είχε ένας συμμετέχων τόσο **λιγότερη** προκατάληψη έδειχνε (για περισσότερες λεπτομέρειες πάνω σε αυτό το θέμα, βλ. Κεφάλαιο 8). Ένα παράδειγμα θετικής συσχέτισης θα προέβλεπε το εξής: όσο περισσότερους φίλους από διαφορετικές ομάδες έχει ένας συμμετέχων τόσο **περισσότερο** εμπιστεύεται τις εξωομάδες. Η έρευνα αυτή υπογραμμίζει ένα σαφές πλεονέκτημα της συσχετιστικής έρευνας: οι δημοσκοπήσεις μπορούν να γίνουν σε ένα πολύ μεγάλο δείγμα με σχετική ευκολία και μικρό κόστος. Επιπλέον, επειδή ακριβώς μπορούν να γίνουν σε ευρεία κλίμακα, οι ερευνητές μπορούν να είναι πεπεισμένοι ότι τα ευρήματά τους θα μπορούν να γενικευ-

Εικόνα 1.4 Μία από τις ερευνητικές μεθόδους της κοινωνικής ψυχολογίας είναι η δημοσκόπηση.

τούν αντί να αφορούν ειδικά μια συγκεκριμένη ομάδα συμμετεχόντων. Ένα βασικό μειονέκτημα είναι ότι, επειδή δεν υπάρχει πειραματικός χειρισμός, είναι αδύνατο να προσδιοριστεί η *αιτιακή κατεύθυνση* (στην περίπτωση της μελέτης του Pettigrew, δεν μπορεί κανείς να αναθέσει στους συμμετέχοντες να έχουν λίγους ή πολλούς φίλους από διαφορετικές ομάδες!). Με άλλα λόγια, δεν μπορούμε να είμαστε βέβαιοι ότι το να έχει κάποιος περισσότερους φίλους από εξωομάδες είναι ο παράγοντας αυτός που οδηγεί σε μειωμένη προκατάληψη: θα μπορούσε να είναι εξίσου πιθανόν τα άτομα που είναι πολύ προκατειλημμένα να *αποφεύγουν* να κάνουν φίλους από άλλες ομάδες, επειδή κατ' αρχάς δεν συμπαθούν αυτές τις ομάδες. Ένα άλλο μειονέκτημα των ερωτηματολογίων είναι ότι, αν δεν έχουν σχεδιαστεί πολύ προσεκτικά, υπάρχει η πιθανότητα να παρερμηνευθούν από τους συμμετέχοντες, και σε αυτή την περίπτωση δεν υπάρχει κάποιος πειραματικός ερευνητής για να διορθώσει αυτού του είδους τις παρανοήσεις. Έχουν επίσης εντοπιστεί κάποιες μεροληψίες που επηρεάζουν τη διαδικασία της απάντησης σε ερωτηματολόγια: οι συμμετέχοντες έχουν την τάση να συμφωνούν στα τυφλά με θετικά διατυπωμένες ερωτήσεις και συχνά δεν καταφέρνουν να χρησιμοποιήσουν το πλήρες εύρος των δυνατικών απαντήσεων που τους προτείνονται (π.χ. συχνά εμμένουν στις μετριοπαθείς απαντήσεις όπως «Δεν ξέρω» ή «Μερικές φορές», ή εναλλακτικά επιλέγουν πάντοτε τις ακραίες απαντήσεις σε μια κλίμακα όπως «Συμφωνώ απόλυτα» ή «Διαφωνώ απόλυτα»).

Πειραματικές Προσεγγίσεις

Οι συσχετιστικές μελέτες είναι σχετικά εύκολες ως προς την πραγματοποίησή τους και μπορούν να εξασφαλίσουν πλήθος δεδομένων με βάση τα οποία μπορούμε να εντοπίσουμε βασικές σχέσεις. Ωστόσο, όπως ανα-

φέραμε προηγουμένως, έχουν περιορισμένη ισχύ ως προς την ερμηνεία της κατεύθυνσης της αιτιώδους σχέσης. Η δεύτερη μέθοδος συλλογής δεδομένων που τηρεί τις προϋποθέσεις της επιστημονικής μεθόδου –και η οποία επιτρέπει στους ερευνητές να συμπεράνουν μια αιτιακή σχέση– είναι η πειραματική προσέγγιση. Ένα πείραμα περιλαμβάνει τον χειρισμό μιας μεταβλητής, την οποία ονομάζουμε *ανεξάρτητη μεταβλητή* και, στη συνέχεια, την εξακρίβωση του αν η ανεξάρτητη μεταβλητή έχει επίδραση σε μια δεύτερη μεταβλητή, την οποία ονομάζουμε *εξαρτημένη μεταβλητή*. Στο βιβλίο αυτό περιγράφουμε πολλά πειράματα. Στο Κεφάλαιο 7, για παράδειγμα, περιγράφουμε ένα πείραμα το οποίο διεξήγαγαν οι Scheier και Carver (1977) και στο οποίο ο χειρισμός της ανεξάρτητης μεταβλητής, της αυτεπίγνωσης, έγινε ζητώντας από μία ομάδα συμμετεχόντων να παρατηρήσουν τον εαυτό τους σε έναν καθρέφτη, ενώ σε μια άλλη ομάδα συμμετεχόντων δεν δόθηκε καμία τέτοια οδηγία. Αυτά τα δύο επίπεδα αυτεπίγνωσης (παρουσία καθρέφτη: υψηλή αυτεπίγνωση· απουσία καθρέφτη: χαμηλή αυτεπίγνωση) διαμόρφωσαν τις δύο πειραματικές συνθήκες. Οι ερευνητές διατύπωσαν την πρόβλεψη ότι οι συμμετέχοντες θα είχαν πιο ακραίες συναισθηματικές αντιδράσεις στη συνθήκη της υψηλής αυτεπίγνωσης απ' ό,τι στη συνθήκη της χαμηλής αυτεπίγνωσης, δείχνοντας με αυτόν τον τρόπο ότι η αυτεπίγνωση οδηγεί σε πιο ακραίες συναισθηματικές αντιδράσεις. Αξιολογήθηκαν επομένως τα συναισθήματα που ανέφεραν οι συμμετέχοντες για να διαπιστωθεί αν όντως συνέβαινε κάτι τέτοιο· τα συναισθήματα αυτά αποτέλεσαν την εξαρτημένη μεταβλητή του πειράματος.

Εργαστηριακά Πειράματα

Για μια πολύ μεγάλη περίοδο της ιστορίας της κοινωνικής ψυχολογίας, τα πειράματα πραγματοποιούνταν σε εργαστήριο, δηλαδή σε έναν ειδικά διαμορφωμένο

ΠΛΑΙΣΙΟ 1.1

ΜΙΑ ΣΥΣΧΕΤΙΣΤΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ

Οι Voci και Hewstone (2003) πραγματοποίησαν μια έρευνα με Ιταλούς φοιτητές σχετικά με τις εμπειρίες που είχαν οι φοιτητές αυτοί με Αφρικανούς μετανάστες στη χώρα τους και τις απόψεις που είχαν για την ομάδα αυτή. Συγκεκριμένα, οι ερευνητές ήθελαν να ελέγξουν την υπόθεση, η οποία πηγάζει από τη θεωρία της διομαδικής επαφής (βλ. Κεφάλαιο 8), σύμφωνα με την οποία τα άτομα που έχουν βιώσει θετική, υψηλής ποιότητας επαφή θα πρέπει να δείχνουν πιο θετικές στάσεις απέναντι στους μετανάστες, και ότι αυτή η σχέση είναι δυνατόν να αναπτυχθεί επειδή τα άτομα με θετική εμπειρία επαφής μπορεί να βιώνουν λιγότερο άγχος όσον αφορά στην αλληλεπίδρασή τους με μετανάστες. Συνολικά, στη δημοσκόπηση συμμετείχαν 310 φοιτητές από δύο ιταλικά πανεπιστήμια.

Η διομαδική επαφή υπολογίστηκε με βάση τον μέσο όρο των απαντήσεων των συμμετεχόντων σε τέσσερις ερωτήσεις που μετρούσαν την ποσότητα της επαφής (π.χ. «Πόσα άτομα από την Αφρική γνωρίζετε;» και με βάση μια πενταβάθμια κλίμακα που κυμαινόταν από την απάντηση «Κανέναν» έως την απάντηση «Περισσότερους από 10») και σε τρεις ερωτήσεις που μετρούσαν την ποιότητα της επαφής (π.χ. «Όταν συναντάτε Αφρικανούς μετανάστες, θεωρείτε σε γενικές γραμμές την επαφή ευχάριστη;» με βάση μια πενταβάθμια κλίμακα που κυμαινόταν από

Εικόνα 1.5 Όσο χαμηλότερο είναι το σωματικό βάρος του ατόμου τόσο καλύτερη είναι υγεία του ατόμου, δηλαδή το σωματικό βάθος και η υγεία έχουν αρνητική συσχέτιση.

την απάντηση «Καθόλου» έως την απάντηση «Πολύ»). Καθώς οι Voci και Hewstone ενδιαφέρονταν για τον βαθμό επαφής υψηλής ποιότητας των συμμετεχόντων, πολλαπλασίαζαν τις μέσες τιμές βαθμολόγησης των δύο αυτών συνόλων από ερωτήσεις. Για να υπολογιστεί το διομαδικό άγχος, οι συμμετέχοντες ρωτήθηκαν: «Ας πούμε ότι είστε στην Ιταλία. Πώς θα νιώθατε αν ήσαστε ο μόνος Ιταλός ανάμεσα σε μια ομάδα ξένων που όλοι τους κατάγονταν από την Αφρική;». Οι ερωτηθέντες έπρεπε να δηλώσουν πώς θα αισθάνονταν με κριτήριο πέντε επίθετα, στα οποία συμπεριλαμβάνονταν οι χαρακτηρισμοί «αμήχανος/-η» και «ανασφαλής», αξιολογώντας καθένα από αυτά με βάση μια πενταβάθμια κλίμακα που κυμαινόταν από την απάντηση «Καθόλου» έως «Πολύ». Η στάση απέναντι στους μετανάστες μετρήθηκε με βάση τις αξιολογήσεις των φοιτητών στην ερώτηση για το πόσο θετικοί (ή ψυχροί), φιλικοί (ή εχθρικοί) και πόσο θετικά (ή αρνητικά) αισθάνονταν απέναντι στους Αφρικανούς μετανάστες, μια ερώτηση που σχεδιάστηκε από τους Wright, Aron, McLaughlin-Volpe και Ropp (1997).

Τα ευρήματα των Voci και Hewstone επιβεβαίωσαν τις υποθέσεις τους. Οι φοιτητές που είχαν βιώσει ποιοτικότερη επαφή με Αφρικανούς είχαν επί-

σης πιο θετικές στάσεις απέναντι στους Αφρικανούς γενικά. Επιπλέον, η σχέση μεταξύ επαφής και στάσης εξηγήθηκε χάρη στο μειωμένο διομαδικό άγχος που εντοπίστηκε. Δηλαδή, η επαφή συσχετιζόταν αρνητικά με το άγχος (τα άτομα με πιο θετική εμπειρία επαφής ένιωθαν λιγότερο άγχος αναφορικά με την αλληλεπίδρασή τους με Αφρικανούς) και το άγχος συσχετιζόταν αρνητικά με τη στάση (τα άτομα με το λιγότερο άγχος για την αλληλεπίδρασή τους με Αφρικανούς είχαν μια πιο θετική στάση απέναντι στους Αφρικανούς).

Ωστόσο, όπως επισημάναμε νωρίτερα, τα συσχετιστικά δεδομένα είναι εξαιρετικά δύσκολο να ερμηνευθούν. Οι συσχετίσεις δεν παρέχουν στοιχεία αιτιώδους σχέσης. Έτσι, βάσει αυτών των δεδομένων, δεν είμαστε σε θέση να υποστηρίξουμε με βεβαιότητα ότι η αύξηση της διομαδικής επαφής θα προκαλέσει λιγότερο άγχος σχετικά με την επαφή και περισσότερες θετικές στάσεις προς την εξωομάδα. Αντίθετα, θα μπορούσε να ισχύει ότι οι άνθρωποι που τρέφουν αρνητικές στάσεις απέναντι στους Αφρικανούς αποφεύγουν να έρχονται σε επαφή με Αφρικανούς: σε τελική ανάλυση, γιατί να περνάνε τον χρόνο τους με άτομα που δεν συμπαθούν; Ομοίως, οι άνθρωποι στους οποίους η αλληλεπίδραση με Αφρικανούς προκαλεί άγχος μπορούν να αποφασίσουν ότι, προκειμένου να αποφύγουν μια αγχογόνο κατάσταση, θα μείνουν όσο το δυνατόν πιο μακριά από τους Αφρικανούς – ως εκ τούτου

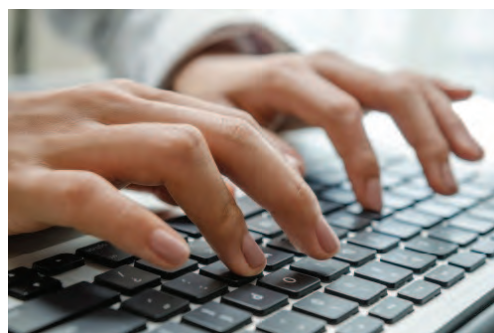
θα έχουν χαμηλότερα επίπεδα διομαδικής επαφής. Ο μόνος τρόπος για να είμαστε σίγουροι ότι η πιο θετική επαφή είναι αυτή που μειώνει το άγχος και βελτιώνει τις στάσεις (και όχι ότι το άγχος και οι αρνητικές στάσεις είναι οι παράγοντες που προβλέπουν τη λιγότερο θετική επαφή) είναι να διεξαγάγουμε ένα πείραμα στο οποίο οι συμμετέχοντες θα καταναμεθθούν με τυχαίο τρόπο σε μια ομάδα, η οποία θα έχει μια αλληλεπίδραση με έναν Αφρικανό ή σε μια ομάδα –στη συνθήκη ελέγχου– η οποία δεν θα έχει καμία τέτοια αλληλεπίδραση. Μπορούμε στη συνέχεια να συγκρίνουμε τις στάσεις μεταξύ των δύο συνθηκών· αν οι συμμετέχοντες από τη συνθήκη της επαφής αναφέρουν πιο θετικές στάσεις και λιγότερο άγχος, μπορούμε να συμπεράνουμε μια αιτιώδη σχέση.

ΠΛΑΙΣΙΟ 1.2

ΕΙΔΗ ΕΞΑΡΤΗΜΕΝΗΣ ΜΕΤΡΗΣΗΣ: ΡΗΤΕΣ ΚΑΙ ΑΡΡΗΤΕΣ ΣΤΑΣΕΙΣ

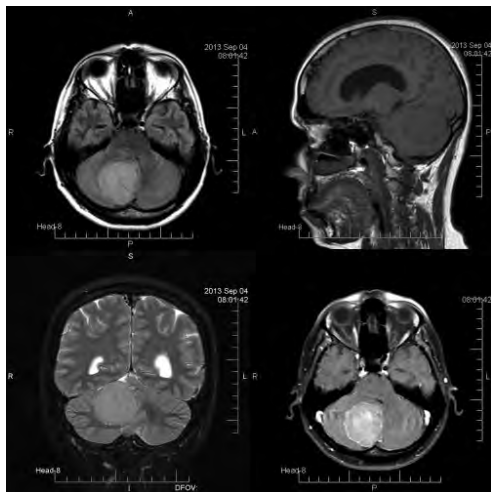
Μέχρι πρόσφατα, η έρευνα που αφορούσε στην προκατάληψη βασιζόταν σε ρητές μετρήσεις των στάσεων προς τις εξωομάδες. Οι *ρητές στάσεις* είναι συνειδητές, εμπρόθετες, ελεγχόμενες και συνήθως υπολογίζονται με παραδοσιακές μετρήσεις στις οποίες οι συμμετέχοντες αναφέρουν πόσο θετικό ή αρνητικό χαρακτήρα έχουν οι στάσεις, τα συναισθήματα ή τα στερεότυπά τους προς τα μέλη μιας άλλης ομάδας. Μολονότι τέτοιες μετρήσεις έχουν χρησιμοποιηθεί ευρέως σε έρευνες που σχετίζονται με θέματα προκατάληψης, πάσχουν από έναν αναπόφευκτο περιορισμό: είναι επηρεασμένες από το κοινωνικά επιθυμητό (Hewstone, Rubin, & Willis, 2002· Plant & Devine, 1998). Γενικά, θέλουμε να γινόμαστε αρεστοί στους άλλους. Την ίδια στιγμή, υπάρχει ένας ισχυρός άγραφος κανόνας/νόρμα για την ισότητα και τη διομαδική ανοχή. Ενδέχεται επομένως οι άνθρωποι να μην εκφράζουν τις αληθινές διομαδικές στάσεις τους επειδή φοβούνται ότι οι στάσεις αυτές δεν είναι κοινωνικά επιθυμητές. Σε έναν βαθμό, το πρόβλημα αυτό έχει αντιμετωπιστεί με την ανώνυμη συμπλήρωση των ερωτηματολογίων από τους συμμετέχοντες. Δεν αποκλείεται ωστόσο οι άνθρωποι να μην επιθυμούν να παραδεχτούν την έκταση των προκαταλήψεών τους ούτε στον ίδιο τον εαυτό τους.

Πρόσφατα, βέβαια, η ανάπτυξη νέων τεχνολογιών μάς επέτρεψε να προχωρήσουμε σε μετρήσεις άρρητων στάσεων. Οι *άρρητες στάσεις* είναι στάσεις που ενεργοποιούνται ακούσια από την απλή παρουσία (πραγματική ή συμβολική) ενός αντικειμένου στάσης. Οι άρρητες στάσεις πιστεύεται ότι αναπτύσσονται μέσω επαναλαμβανόμενων συσχετίσεων μιας κατηγορίας (π.χ. μιας κοινωνικής ομάδας συγκεκριμένης εθνικότητας ή φύλου) και μιας αξιολόγησης (π.χ. θετικής ή αρνητικής), και έχουν μετρηθεί χρησιμοποιώντας μια ποικιλία από έργα· έργα που περιλαμβάνουν μετρήσεις καθυστερημένης απόκρισης, έργα προέγερσης, έργα μνήμης και μετρήσεων σωματικών δεικτών (Dovidio, Kawakami, & Beach, 2001). Δύο συχνά χρησιμοποιούμενες μετρήσεις είναι η Δοκιμασία Άρρητων Συνειρμών (Implicit Association Test, IAT) (Greenwald, McGhee, & Schwartz, 1998) και «ο διάυλος καλόπιστης επικοινωνίας» («bona fide pipeline») ή διαδικασία αξιολογικής προέγερσης (π.χ. Fazio, Jackson, Dunton, & Williams, 1995). Η μέθοδος IAT είναι ένα έργο καθυστερημένης απόκρισης που προσδιορίζει την ταχύτητα με την οποία οι συμμετέχοντες μπορούν να κατηγοριοποιήσουν θετικά ή αρνητικά ερεθίσματα πλάι σε ενδοομαδικά ή εξωομαδικά ερεθίσματα (π.χ. ονόματα ή πρόσωπα). Κατά κανόνα δείχνει ότι οι άνθρωποι βρίσκουν ευκολότερο να συσχετίσουν με θετικά ερεθίσματα τη δική τους ομάδα (σε σύγκριση με την εξωομάδα) και με αρνητικά ερεθίσματα την εξωομάδα (σε σύγκριση με την εσωομάδα), υποδηλώνοντας με αυτόν τον τρόπο μια έμμεση διομαδική μεροληψία. Το έργο αξιολογικής προέγερσης περιλαμβάνει την παρουσίαση ενδοομαδικών ή εξωομαδικών ερεθισμάτων σε υποουδικό (subliminal) επίπεδο προτού παρουσιαστούν στους συμμετέχοντες θετικά ή αρνητικά ερεθίσματα τα οποία θα πρέπει να κατηγοριοποιήσουν όσο πιο γρήγορα μπορούν. Έχει διαπιστωθεί ότι οι άνθρωποι συνήθως εκδηλώνουν μια μεροληψία με

Εικόνα 1.6 Είναι πλέον αρκετά συνήθεις στην κοινωνική ψυχολογία οι ηλεκτρονικές δοκιμασίες που περιλαμβάνουν την ακριβή μέτρηση χρόνου αντίδρασης σε χιλιοστά του δευτερολέπτου (όπως με τη μέθοδο IAT).

την οποία ευνοούν τη δική τους ομάδα, αποκρινόμενοι πιο γρήγορα στις λέξεις με θετικό πρόσημο μετά την ενδομαδική προέγερση αλλά πιο γρήγορα στις λέξεις με αρνητικό πρόσημο μετά την εξωμαδική προέγερση.

Εικόνα 1.7 Η κοινωνική νευροεπιστήμη χρησιμοποιεί τεχνικές όπως η fMRI για να κατανοήσει πώς η δραστηριότητα σε διαφορετικές εγκεφαλικές δομές συσχετίζεται λειτουργικά με τη συμπεριφορά.

Υπάρχουν ορισμένες σημαντικές διαφορές μεταξύ των άρρητων και των ρητών στάσεων. Πρώτον, επειδή οι άρρητες στάσεις δεν απαιτούν από τους συμμετέχοντες να αναφέρουν άμεσα τις στάσεις τους, έχουν λιγότερες πιθανότητες να επηρεαστούν από το κοινωνικά επιθυμητό σε σύγκριση με τις ρητές μετρήσεις. Παρουσιάζουν ως εκ τούτου ένα ιδιαίτερο ενδιαφέρον στο πλαίσιο της κοινωνικά απαγορευμένης προκατάληψης έναντι ορισμένων κοινωνικών ομάδων. Δεύτερον, οι Wilson, Lindsey και Schooler (2000) διατύπωσαν τη θέση ότι, ενώ οι ρητές στάσεις αλλάζουν σχετικά εύκολα, οι άρρητες στάσεις είναι σαν τις παλιές συνήθειες, από τις οποίες είναι πολύ πιο δύσκολο να απαλλαγούμε. Κατά συνέπεια, υποστήριξαν ότι οι τεχνικές αλλαγής των στάσεων είναι πιο πιθανόν να αποδειχθούν αποτελεσματικές με τις ρητές παρά με τις άρρητες στάσεις. Τρίτον, μολονότι τόσο οι ρητές όσο και οι άρρητες προκατάληψεις επηρεάζουν τη συμπεριφορά, το κάνουν με εντελώς διαφορετικούς τρόπους. Ενώ οι μετρήσεις ρητών στάσεων είναι συνδεδεμένες με εμπρόθετες συμπεριφορές (Fazio et al., 1995), οι μετρήσεις άρρητων στάσεων είναι συνδεδεμένες με λιγότερο διακριτές, έμμεσες και αυθόρμητες μη λεκτικές συμπεριφορές (π.χ. McConnell & Leibold, 2001). Πιστεύεται επίσης ότι οι άρρητες στάσεις συνδέονται στενότερα με συγκεκριμένες περιοχές του εγκεφάλου· η Δοκιμασία Άρρητων Συνειρμών (IAT) χρησιμοποιείται

ολοένα και συχνότερα σε συνδυασμό με τη λειτουργική μαγνητική τομογραφία/λειτουργική απεικόνιση μαγνητικού συντονισμού (fMRI) για τον εντοπισμό βιολογικών παραγόντων που σχετίζονται με συνδεδεμένες στάσεις και συμπεριφορές.

Θεωρείται ότι ο βαθμός στον οποίο οι άρρητες και οι ρητές στάσεις συσχετίζονται μεταξύ τους ποικίλλει συστηματικά ανάλογα με το αν οι συμμετέχοντες έχουν το *κίνητρο* και την *ευκαιρία* να ασκήσουν έλεγχο στις ρητές στάσεις τους (Fazio & Olson, 2003· Wilson et al., 2000). Αναμένεται να υπάρχει μεγαλύτερη συνέπεια ρητών - άρρητων στάσεων για ζητήματα στα οποία υπάρχει χαμηλό κίνητρο άσκησης ελέγχου πάνω στη στάση, σε σύγκριση με κοινωνικά ευαίσθητα θέματα για τα οποία οι συμμετέχοντες αισθάνονται την ανάγκη να ανταποκριθούν με κοινωνικά επιθυμητό τρόπο (Swanson, Rudman, & Greenwald, 2001). Σύμφωνα με αυτή την πρόβλεψη, οι Turner, Hewstone και Voci (2007b) διαπίστωσαν ότι η άρρητη και ρητή διομαδική μεροληψία μεταξύ Νοτιοασιατών και λευκών Βρετανών συμμετεχόντων συσχετιζόταν μόνο σε ένα πλαίσιο ρητής διομαδικής σύγκρουσης, ίσως όταν οι συμμετέχοντες αισθάνονταν ότι υπήρχε τεκμηριωμένος λόγος προκειμένου να εκφράσουν ανοιχτά αρνητικές ρητές διομαδικές στάσεις.

χώρο στον οποίο οι συμμετέχοντες μπορούσαν να περάσουν τις δοκιμασίες ή να γίνουν αντικείμενο παρατήρησης και καταγραφής. Σε ορισμένες μελέτες, τα εργαστήρια είναι εξοπλισμένα με τηλεοράσεις, βιντεοκάμερες, θόνες υπολογιστών, μικρόφωνα ή άλλες πειραματικές συσκευές (βλ. π.χ. τη μελέτη των Berkowitz και LePage το 1967 σχετικά με την επίδραση των όπλων στην επιθετικότητα, στο Κεφάλαιο 10). Σε άλλες περιπτώσεις, το εργαστήριο είναι ένα απλό δωμάτιο με ένα τραπέζι και μια καρέκλα όπου οι συμμετέχοντες συμπληρώνουν ένα ερωτηματολόγιο. Το όφελος από τη διεξαγωγή ενός εργαστηριακού πειράματος είναι

ότι οι συνθήκες μπορούν να ελεγχθούν σε πολύ μεγάλο βαθμό. Μέσα σε ένα εργαστήριο, τα πάντα (για παράδειγμα, το περιβάλλον, η θερμοκρασία, οι οδηγίες που δίνονται από τον ερευνητή) εκτός από την ανεξάρτητη μεταβλητή μπορούν να διατηρηθούν σταθερά. Με αυτόν τον τρόπο, εάν οι αλλαγές στην ανεξάρτητη μεταβλητή συνοδεύονται από αλλαγές στην εξαρτημένη μεταβλητή, μπορούμε να είμαστε αρκετά σίγουροι ότι η ανεξάρτητη μεταβλητή ήταν αυτή που *προκάλεσε* αλλαγές στην εξαρτημένη μεταβλητή και όχι μια μεταβλητή **σύγχυσης**. Τα πειράματα μπορούν να αξιολογηθούν υψηλά στην κλίμακα της **εσωτερικής εγκυ-**